

Lengyel György – Vicsek Lilla: A biztonságihiány egyéni és társadalmi komponensei

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Lengyel György – Vicsek Lilla (2004) „A biztonságihiány
egyéni és társadalmi komponensei”: in: *Társadalmi riport 2004*,
Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.).
Budapest: TÁRKI, Pp. 484–499.

A biztonsághiány egyéni és társadalmi komponensei

Lengyel György – Vicsek Lilla

1. Bevezetés

A kései modernitás teoretikusai szerint korunk sok olyan potenciális veszélyforrással jár, amelyek biztonsághiányt, félelmeket szülnek (Giddens 1991; Hankiss 1999). A kutatók a biztonsághiány társadalmi feltételeinek tekintik a tradíciókba, vallásba, a tudományba és az emberiség haladásába vetett hit hanyatlását, a bűnözést, az intézmények és az értékek krízisét, a családi kapcsolatok sérülékenyebbé válását és fellazulását, a munka instabilitását (Occhianero 1997), a környezeti körülmények romlását, illetve olyan veszélyforrások megjelenését, amelyek a korábbiaknál sokkal nagyobb romboló potenciállal rendelkeznek (Beck 1992).

Tanulmányunkban azt a kérdést járjuk körül, hogy milyen társadalmi szabályszerűségei vannak a biztonsághiánynak ma Magyarországon. Vannak, akik gyakran aggódnak, sokszor érznek biztonsághiányt, s vannak akik nem. Biztonsághiányon itt a jövővel kapcsolatos aggodalmakat, szorongásokat, félelmeket értjük. A biztonsághiánynak több dimenziója van, amelyek nyilván nem függetlenek egymástól, de amelyeknek analitikus megkülönböztetése hasznos lehet. Mindenekelőtt, a szakirodalom alapján elhatárolhatjuk a személyes gondokat a társadalom és az emberiség miatti aggodalmaktól, tehát a biztonsághiány mikro- és makroszintjét (Boehnke *et al.* 1998; Schwartz–Melech 2000). Boehnke és munkatársai az aggodalmak szerkezetét elsősorban a mentális állapottal összefüggésben vizsgálták. Azt feltételezték, hogy a mikro gondok a rossz, a makro gondok pedig inkább a pozitív mentális állapothoz kapcsolódnak. Azt találták azonban egy diákokból álló mintán, hogy míg a mikro gondok valóban erősen összefüggenek a rossz mentális állapottal, a makro gondok nem, vagy csupán gyengén kapcsolódnak a mentális egészséghez. Schwartz és Melech diákok és tanárok mintáin alapuló kiterjedt nemzetközi vizsgálata a mikro és makro aggodalmak percepciójának országok közötti különbségeire koncentrált. Magyarázó változók között makrogazdasági és kulturális indikátorok is szerepeltek, s kimutatták, hogy a makroszintű aggodalmak magyarázatában az országokat jellemző kulturális tényezőknek van nagyobb jelentősége. Mi individuális szinten vizsgálódunk,

de a különbségek lehetséges okait kutatva nem az egyes emberek lelkiállapotára, hanem a társadalmi és a demográfiai körülményekre helyezük a hangsúlyt.

Inglehart (1990, 1997) nyomán megkülönböztethetjük a materialista és a posztmaterialista aggodalmak típusait is. Nem kívánjuk azt a látszatot kelteni, hogy a posztmaterialista szemléletmód csak a makrojelenségek kapcsán értelmezhető. Inglehart például a posztmaterialista értékek tárgyalása során nagy jelentőséget tulajdonít az önmegvalósítás szempontjának, tehát egy jellegzetesen személyes vonatkozásnak. E tanulmányban azonban pusztán operacionális okokból a makroszintű posztmaterialista biztonságihiányra korlátozzuk elemzésünket, mely egy 2002 januárjában végzett reprezentatív kérdőíves felmérésen alapul.¹ A biztonságihiányt számos területen lehet mérni, s magunk is egy hosszú kérdéssorból választottuk ki — az áttekinthetőség, a tapasztalati és az elméleti relevancia szempontjait szem előtt tartva — az 1. táblázatban szereplő változókat.

1. táblázat. A biztonságihiány jellegzetes típusainak operacionalizálása

	Személyi, családi szint – mikroszint	Társadalmi szint – makroszint
Materialista	Saját anyagi helyzet Egészségi állapot	A bűnözés szintje Magyarországon Az ország gazdasági helyzete
Posztmaterialista	Családi élet	A világ környezeti állapota A tudomány és technika fejlődése

Vizsgálatunk során megkülönböztetünk tehát mikro- és makroszintű biztonságihiányt, illetve a makro biztonságihiányon belül materialista és posztmaterialista aggodalmakat.

A tanulmány első részében kibontjuk ezeket a dimenziókat, s elemi statisztikai eszközökkel megvizsgáljuk belső összefüggéseiket, valamint azt, hogy melyiknek milyen társadalmi sajátossága van. Ez követően elemezzük, hogy a személyes és a társadalmi biztonságihiány, tehát a mikro és makro gondok szerkezete miként függ össze a válaszadók társadalmi kondícióival. Úgy véljük ugyanis, hogy e jelenségnek, túl a személyiség és a lelki állapot tényezőin, vannak olyan jellegzetességei, amelyek társadalmi tényezőkkel – a

¹ Kérdéseinket a TÁRKI kérdezte le, több más témát is vizsgáló Omnibusz felvételében. A minta a 18 év feletti magyarországi lakosokat reprezentálja, nagysága 1502 fő. A mintát nem, kor és településtípus szerint súlyozták. A kérdőívben a biztonságot, illetve annak hiányát 11-fokú skálán mértük, ahol a 0 azt jelentette, hogy a válaszadó egyáltalán nem érzi magát biztonságban, a 10-es érték pedig azt, hogy teljes mértékben biztonságban érzi magát. A tanulmányban dichotóm függő változóval dolgozunk: azokat tekintjük úgy, hogy biztonságihiányt éreznek, akik az említett biztonságérzet skálán maximum a 3-as értéket választották.

nemmel, a korral, a munkaerő- és a tőkepiaci helyzettel, a vagyoni helyzettel, a társadalmi és kulturális erőforrásokkal – hozhatók összefüggésbe.

Ezt követően logisztikus regressziós modellekkel ellenőrizzük a biztonsághiány típusai és a magyarázó változók közti összefüggéseket.

2. A biztonsághiány szerkezete és a gondokat érzékelők jellemzői

A felnőtt népesség mintegy fele érzékel mikroszintű és közel kétharmada valamiféle makro gondot. (2. táblázat) Az előbbieket közt közel kétötödnyi az anyagi természetű, s mintegy egyharmados az egészségi problémák említése. A családi gondokról csupán minden kilencedik megkérdezett tett említést. A népesség több mint fele említ valamilyen materiális természetű makro gondot. Ezek közül ugyancsak a kérdezettek több mint fele említi a bűnözést mint a biztonsághiány forrását, s mintegy egynegyede az ország gazdasági helyzetét tartja aggasztónak. Mivel a két változó közt kismértékű additív hatás érzékelhető, a két gondot említők köre jelentős mértékben egybeesik. A posztmaterialista makro gondokat említők aránya mintegy egyharmados a kérdezettek körében, s közel ezzel azonos a környezet állapotát aggasztónak találóké is. A tudomány és a technika fejlődésével járó gondokat csupán minden tizenhatodik kérdezett említette.

2. táblázat. A gondok típusai és elterjedtségük a társadalomban (% , N)

	%	N
<i>A mikro- vagy makroszintű társadalmi gondokat érzékelők összesen</i>	74,3	1116
1. A mikro gondokat érzékelők	51,3	770
Anyagi gondokat érzékelők	38,6	578
Egészségi gondokat érzékelők	33,4	500
Családi gondokat érzékelők	11,3	169
2. A makro gondokat érzékelők	62,4	937
2.1. A materialista makro gondokat érzékelők	56,4	848
A bűnözést mint társadalmi gondot érzékelők	51,9	776
Az ország gazdasági helyzetét gondként érzékelők	25,4	380
2.2. A posztmaterialista makro gondokat érzékelők	34,5	518
A környezet állapotát gondként érzékelők	32,6	486
A tudomány és technika fejlődését gondként érzékelők	6,5	98

2.1. A személyes és családi szintű biztonságihiány jellemzői

A *mikro gondokat* említők különösen a nyugdíjasok, a munkanélküliek, az általános iskolai végzettségűek, s a 45 évesnél idősebbek körében, valamint azok között felülreprezentáltak, akik életszínvonal-esést tapasztaltak, illetve akik magányosok. (3. táblázat, 2. oszlop) Részletesebb – itt terjedelmi okból nem közölt – számításaink szerint az anyagi természetű mikro gondokat különösen nagy arányban érzékelik a munkanélküliek, s az alsó osztályba tartozók. Ez az eredmény összecseng a depriváció-kutatások megállapításai-val (Kapitány–Spéder 2004). Hasonlóképpen nyilatkoznak a 45–60 évesek, tehát az idősebb aktív korosztályba tartozók, ezzel szemben a 61 év fölöttiek körében az ilyen aggodalmak nem haladják meg az átlagot. Az egészségi problémák említése különösen magas a nyugdíjasok, az alacsony iskolai végzettségűek között, s az átlagot meghaladó a nők körében is. A családdal kapcsolatos biztonságihiány felülreprezentált a munkanélküliek körében.

3. táblázat. A különféle gondokat érzékelők társadalmi háttérváltozók szerinti megoszlása (%)

Társadalmi háttérváltozók	A mikro gondokat érzékelők		A makro gondokat érzékelők		A materialista makro gondokat érzékelők		A posztmaterialista makro gondokat érzékelők	
	%	Phi/CV	%	Phi/CV	%	Phi/CV	%	Phi/CV
<i>Átlag</i>	51,3		62,4		56,4		34,5	
Munkaerő-piaci helyzet		0,23***		0,11***		0,12***		nsz.
Vállalkozó	30,0		59,0		47,3		34,1	
Alkalmazott	43,1		62,6		55,2		37,0	
Tanuló	29,9		41,5		36,0		26,5	
Munkanélküli	66,8		60,4		55,2		35,2	
Nyugdíjas, htb. stb.	61,7		66,0		62,0		33,0	
Átlagjövedelem alatt él	63,0	0,17***	65,6	0,06*	61,4	0,07*	33,5	nsz.
Van részvénye	36,1	0,07**	54,8	nsz.	50,0	nsz.	36,1	nsz.
Van egy minimális vagyon ⁺	44,7	0,19**	61,4	nsz.	54,7	0,05*	35,5	nsz.
	%	Phi/CV	%	Phi/CV	%	Phi/CV	%	Phi/CV

Társadalmi háttérváltozók	A mikro gondokat érzékelők		A makro gondokat érzékelők		A materialista makro gondokat érzékelők		A posztmaterialista makro gondokat érzékelők	
	%	Phi/CV	%	Phi/CV	%	Phi/CV	%	Phi/CV
Iskolai végzettség		0,17***		nsz.		nsz.		0,10**
Legfeljebb 8 osztály	61,4		63,7		59,9		28,5	
Szakmunkás-képző	48,0		63,1		55,9		36,9	
Érettségizett	47,1		61,9		55,4		37,7	
Diplomás	36,4		57,5		49,5		39,4	
Van számítógépük	38,9	0,14***	56,0	0,08***	46,4	0,12***	35,2	nsz.
Családban volt már valaki a munkájából elbocsátva	58,0	0,12***	67,6	0,09***	61,1	0,08**	39,6	0,10***
Előfordult, hogy csökkent az életszínvonala	62,5	0,27***	68,7	0,15***	63,3	0,16***	39,6	0,13***
Nem családban él	54,5	0,05*	61,2	nsz.	56,9	nsz.	35,1	nsz.
Nincs barátja	60,0	0,13***	65,0	nsz.	59,8	nsz.	34,1	nsz.
Nő	57,7	0,14***	65,4	0,07**	60,4	0,09***	37,5	0,07**
Életkor		0,2***		0,08*		0,10***		0,09**
18–30 éves	38,0		56,8		50,2		32,2	
31–44 éves	43,8		60,7		52,1		36,1	
45–60 éves	61,5		67,1		62,1		39,3	
60 évnél idősebb	59,1		63,8		59,7		28,9	
Településtípus		nsz.		0,11***		nsz.		0,22***
Budapest	53,8		71,2		62,2		53,3	
Megyeszékhely	47,8		65,5		56,1		40,5	
Város	49,8		62,4		57,2		31,6	
Község	37,3		56,4		53,0		24,2	

Megjegyzés: A táblázat a keresztábrás elemzések eredményeit foglalja össze, terjedelmi okokból csak a legfontosabb társadalmi-gazdasági csoportokra vonatkozó adatokat közöljük. A makro gondok esetében (3. oszlop) minden olyan kérdezett figyelembe vettünk, akik vagy a materiális, vagy a posztmateriális gondokat említették.

†Legalább három tartós fogyasztási cikkel rendelkezik. *0,05-es szinten, ** 0,01-es szinten, *** 0,001-es szinten szignifikáns. nsz.: nem szignifikáns. CV: Cramer's V.

2.2. A társadalmi biztonsághiány jellemzői

A *makroszintű gondok* említése ugyancsak szignifikáns kapcsolatot mutat a társadalmi háttérváltozókkal, ám e kapcsolat kevésbé markáns, mint a mikro aggodalmak esetében. Kivételként említhetjük a településtípus változóját, s ezen belül is a fővárosiakat, mivel körükben közel 10%-kal meghaladja az átlagot a makro gondokat említők aránya. (3. táblázat, 3. oszlop)

A *materialista makro gondok* említése nem függ össze az iskolai végzettséggel, sem pedig a társadalmi erőforrások változóival (van-e családja, barátja). (3. táblázat, 4. oszlop) Meglepő módon nem szignifikáns a kapcsolat a településtípussal sem (bár a fővárosban az ilyen gondokat az átlagosnál nagyobb arányban említik). Az a vélekedés tehát nem állja meg a helyét, hogy a makro gondok erős településspecifikus jellege a materialista aggodalmak (mindenekelőtt a nagyvárosi bűnözés gyakorisága) miatt állna fenn. A bűnözés problémáját különösen kevésbé tartják fontosnak a fiatalok, s átlag alatti jelentőséget tulajdonítanak neki a férfiak, a diplomások, de a községekben lakók is.

A *posztmaterialista makro gondok* említése különösen magas arányú a fővárosban és a diplomás népességben. (3. táblázat, 5. oszlop) Ebben a vonatkozásban tehát a kulturális erőforrások kedvező volta az aggodalmak magasabb fokával jár együtt. Más tekintetben viszont – ha a kérdezett családjában volt már munkanélküli, illetve a család életszínvonala csökkent – ugyancsak azt tapasztaljuk, hogy ezek a posztmaterialista gondok iránti fokozott érzékenységgel járnak. A környezeti problémákat az átlagosnál jóval magasabb arányban említik a diplomások, s azok, akik jelen vannak a tőkepiacon. A tudomány és technika miatti aggodalmak az átlagosnál jóval nagyobbak a fővárosiak és a munkanélküliek körében.

2.3. A mikro- és makroszintű gondok társadalmi profilja

A mikro- és a makroszintű gondok társadalmi szerkezetét illetően egy olyan változót is megvizsgáltunk, amelynek első kategóriája azokat tartalmazza, akik semmiféle gond miatt nem érznek biztonsághiányt, a második azokat, akik csak mikro, a harmadik azokat, akik csak makro gond miatt aggódnak, s végül a negyedik azokat, akiket mindkét típusú gond aggasztja. Eredményeink szerint ez a biztonsághiány létét és belső szerkezetét egyszerű eszközökkel feltáró változó erős társadalmi meghatározottságokat mutat. (4. táblázat)

4. táblázat. Mi miatt érez biztonsághiányt? – az érvényes válaszok megoszlása társadalmi háttérváltozók szerint (%)

Társadalmi háttérváltozók	Semmi miatt	Csak mikro-szintű okokból	Csak makro-szintű okokból	Mindkét okból	Cramers' V/ Phi	N
<i>Átlag</i>	25,7	11,9	23,0	39,4		
Munkaerőpiacon jelen van	31,1	8,7	28,5	31,7	0,22***	1502
Átlagjövedelem alatt él	18,1	16,3	18,9	46,7	0,17***	1065
Van részvénye	37,5	6,9	26,4	29,2	0,11**	1501
Van egy minimális vagyona [†]	28,7	9,8	26,6	34,9		
Iskolai végzettség					0,11***	1499
Legfeljebb 8 osztály	19,7	16,6	18,9	44,9		
Szakmunkásképző	27,1	9,9	24,9	38,2		
Érettségizett	27,7	10,4	25,1	36,7		
Diplomás	36,9	5,5	26,7	30,9		
Van számítógépük	34,6	9,5	26,5	29,5	0,15***	1502
Családban volt már valaki a munkájából elbocsátva	19,7	12,7	22,3	45,3	0,14***	1502
Csökken az életszínvonala	18,7	12,7	18,9	49,8	0,28***	1502
Nem családban él	25,5	13,2	19,9	41,3	0,07*	1500
Nincs barátja	20,0	15,0	20,0	45,0	0,11***	1502
Nő	21,1	13,5	21,3	44,1	0,14***	1502
Életkor					0,12***	1499
18–30 éves	33,1	10,1	28,9	27,9		
31–44 éves	29,5	9,8	26,7	33,9		
45–60 éves	19,4	13,6	19,1	47,9		
60 évnél idősebb	22,6	13,6	18,2	45,5		
Településtípus					0,08***	1502
Budapest	22,3	25,6	25,4	27,8		
Megyeszékhely	25,6	10,2	27,3	36,9		
Város	25,4	11,5	24,0	39,1		
Község	27,8	15,8	19,5	36,9		

Megjegyzés: *0,05-es szinten, ** 0,01-os szinten, *** 0,001-es szinten szignifikáns.

[†]Legalább három tartós fogyasztási cikkel rendelkezik.

Azok körében, akik sem személyes, családi (mikro), sem pedig társadalmi gondok (makro) miatt nem érznek biztonsághiányt felülreprezentáltak a diplomások, a vállalkozók, a fiatalok, továbbá azok, akik jelen vannak a tőkepiacon, s akiknek barátai vannak. Jelentős különbség van a nemek között is a gondokról számot adók tekintetében. Míg a nőknek csupán ötöde, a férfiaknak közel harmada nyilatkozta azt, hogy sem mikro-, sem pedig makroszintű gondok nem aggasztják. A válaszok ilyen eltérése mögött a férfi és női magatartásminták társadalmi sztereotípiái húzódnak meg, amelyek a biztonságérzetet sugárzó férfi és a mikrovilág gondjai miatt aggódó nő képzetét aktíválják.

A csak mikro gondok miatt (illetve mikro gondok miatt is) biztonsághiányban élők jelentősen felülreprezentáltak a nyugdíjas és munkanélküli népesség körében, az általános iskolai, vagy alacsonyabb végzettséggel, s az átlagosnál alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők között. Ugyancsak jelentős arányban kerülnek ki a részben vagy egészben mikroszintű gondok miatt aggódók a nők, a 45 évnél idősebbek köréből (s e tekintetben nincs számottevő különbség az idősebb aktív korosztály és a nyugdíjasok között). Ami a településtípus szerinti különbséget illeti, ahhoz pedig azt tudjuk hozzátenni, hogy e tekintetben a csak mikroszintű, illetve a mikro és makro gondok miatt egyaránt aggódók összetétele eltér. A fővárosban a mindkét típusú probléma miatt aggódók felül-, ezzel szemben a csak mikro gondok miatt aggódók alulreprezentáltak. Utóbbiak a községekben találhatóak az átlagosnál nagyobb arányban, ahol egyébként az egyik típusú gond miatt sem aggódók aránya is meghaladja az átlagot.

A csak társadalmi gondot említők a vállalkozók, a fiatalok, a baráti-társasági kapcsolatokkal rendelkezők körében felülreprezentáltak.

3. Többváltozós elemzés

Az előzőkben bemutatott keresztábrás elemzések eredményeinek egy részét elképzelhető, hogy összetételhatások okozzák. A korábbi táblázatokból azonban nem tudhatjuk meg az egyes változók pontos hatását, hiszen előfordulhat, hogy az eredményekben valójában a többi változó hatása tükröződik az adott változón keresztül. Megeshet például, hogy az iskolai végzettség és a posztmaterialista félelmek között kimutatott kapcsolat, valójában arra vezethető vissza, hogy akik magasabb iskolai végzettségűek azok több gazdasági erőforrással is rendelkeznek. Az összetételhatások kiszűrése céljából többváltozós logisztikus regressziós modellekkel is megvizsgáljuk az egyes magyarázó változók és az aggodalmak közötti kapcsolatot.

A független változók hatását két lépésben vizsgáltuk. Első lépésben a keresztábrákban is bemutatott magyarázó változók és a biztonsághiány kapcsolódását elemezzük. Második lépésben a mikroszintű aggodalom modelljében kontrollálunk a makro aggodalmakra, míg a makro aggodalmak modelljeiben – a makro, a materialista és a posztmaterialista biztonsághiány esetében – a mikro aggodalmakat vonjuk be kontrollváltozóként a modellbe. A második lépés során így képet kaphatunk arról, hogy azonos mikro aggodalmi szint mellett milyen tényezők magyarázzák a társadalmi szintű aggodalmakat, illetve, hogy azonos makro aggodalmi szint mellett mely faktorok vannak kihatással a személyes, családi gondokra.

Összehasonlítva a keresztábrás elemzések eredményeivel várakozásainknak megfelelően azt találjuk, hogy a szignifikáns magyarázó változók száma az összetételhatások kiszűrése miatt csökkent. Ugyanakkor előfordult egy-egy olyan eset, pl. a budapestiek, illetve a diplomások a materialista függő változót tartalmazó 3. modellben, amikor olyan változó is szignifikánsnak mutatkozott a logisztikus regressziós modellekben, ami a keresztábrás elemzések során nem volt az.

Míg a keresztábra-elemzés azt mutatta ki, hogy akiknek van részvényük szignifikánsan kisebb mértékben éreznek személyes okokból biztonsághiányt, addig a logisztikus regressziós modellek egyikében sem volt a tőkepiaci pozíció hatása szignifikáns. Úgy látszik tehát, hogy ami a tőkepiaci pozíció hatásának tűnhetett, az valójában más tényezők befolyására vezethető vissza.

A társadalmi nem a gondok mindegyik típusának érzékelésére kihatással van, méghozzá oly módon, hogy a nők nagyobb eséllyel éreznek biztonsághiányt. Ez az eredmény, ahogy korábban már említettük, feltételezésünk szerint részint arra a szocializációs hatásra vezethető vissza, amely a férfiak esetében kevésbé engedi a biztonsághiány beismerését. Részint azonban azzal a nemek közötti szerepmegosztásból, illetve családi munkamegosztásból következő különbségekkel állhat összefüggésben, amely a nők számára a körülmények mérlegelésére való késztetést nagyobb valószínűséggel írja elő.

5. táblázat. Az első lépés logisztikus regressziós modelljei – esélyhányadosok (Exp (B))

Változó	Mikroszintű aggodalom, 1. modell	Makroszintű aggodalom, 2. modell	Materialista makro aggodalom, 3. modell	Posztmaterialista makro aggodalom, 4. modell
Gazdasági aktivitás				
Vállalkozó	0,49**	0,92	0,74	0,93
Alkalmazott	0,70**	0,97	0,91	1,01
Tanuló	0,67	0,51**	0,49**	0,89
Munkanélküli	1,56*	0,85	0,85	1,06
Van részvénye	0,74	0,75	0,88	0,91
Van egy minimális vagyona	0,70**	1,03	1,05	0,87
Iskolai végzettség				
Szakmunkásképző	0,89	1,02	0,96	1,52**
Érettségizett	0,87	0,95	0,92	1,33*
Diplomás	0,63**	0,73	0,70*	1,42
Családban volt már valaki a munkájából elbocsátva	1,33**	1,27**	1,20	1,28**
Életszínvonala csökkent	2,26***	1,61***	1,63***	1,56***
Egyedül él	1,42**	1,07	1,13	0,77
Van barátja	0,74*	0,94	0,93	0,86
Nő	1,49***	1,26**	1,33**	1,37**
Életkor				
31–44 éves	1,02	0,94	0,85	1,09
45–60 éves	1,90***	1,14	1,18	1,20
60 évnél idősebb	1,06	1,02	1,02	0,87
Településtípus				
Budapest	1,32	2,07***	1,55***	3,72***
Megyeszékhely	0,98	1,52***	1,22	1,79***
Város	1,03	1,33**	1,23	1,56***
Konstans	0,76	0,87	0,78	0,18***
RL ² (Hosmer–Lemeshow-féle)	0,12	0,04	0,04	0,06
Helyesen besorolt esetek aránya	66,2%	64,8%	61,0%	67,1%
N	1459	1459	1459	1459

Megjegyzés: *0,05-es szinten, ** 0,01-os szinten, *** 0,001-es szinten szignifikáns.

Referencia kategóriák: gazdasági aktivitás: nyugdíjas, háztartásbeli, vagy egyéb eltartott; iskolai végzettség: 8 általános vagy annál kevesebb; életkor: 18 és 30 év közöttiek; településtípus: község.

A múltbeli negatív tapasztalatok hatása szinte mindegyik általunk megkülönböztetett biztonsághiány típus érzékelését befolyásolja: aki megtapasztalta ezeket a negatív eseményeket az nagyobb eséllyel aggódik a jövő miatt. Ez esetben nemcsak az egyén által személyesen tapasztalt-e életszínvonal esésnek, hanem annak is hatása van, ha valaki mást a családban elbocsátottak valaha az állásából. Más negatív kognitív és affektív állapotok esetében is kimutatták már a múltbeli kellemetlen élmények hatását (Hegedűs 2002; Mirowski–Ross 1986). Ugyanakkor általában azt szokták feltételezni, hogy a múltbeli életesemények hatása csak egy bizonyos ideig érvényesül (Hegedűs 2002). Adataink alapján úgy tűnik, hogy a kérdezettek egy jelentős része esetében ez az idő még nem telt le a biztonsághiány tekintve.

Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen eltérések figyelhetők meg a gondok egyes típusainak magyarázata tekintetében azt látjuk, hogy míg a személyes aggodalmakat befolyásolja a munkaerő-piaci aktivitás, illetve a vagyoni helyzet, addig a társadalmi szintű gondok esetében ezek többnyire nem szignifikánsak. A vállalkozók és az alkalmazottak kisebb eséllyel érznek félelmet személyes dolgok miatt, mint a nyugdíjasok, a munkanélküliek azonban még náluk is gyakrabban érznek mikroszintű biztonsághiányt. A diplomások szignifikánsan kisebb eséllyel aggódnak személyes dolgok miatt és materialista makro okokból kifolyólag is.

Míg a legtöbb aggodalom típusra jellemző, hogy minél kedvezőtlenebb erőforrásokkal rendelkezik valaki, annál nagyobb az esélye, hogy nem érzi biztonságban magát, addig a posztmaterialista gondok esetében egy ettől eltérő hatást is megfigyelhetünk. A legfeljebb nyolc általánost végzettekhez képest szignifikánsan nagyobb eséllyel aggódnak emiatt a középfokú iskolát végzettek. Ugyanakkor a posztmaterialista társadalmi gondok érzékelésének esélyét szignifikánsan növeli, ha valakinek negatív tapasztalata volt a múltban.

A kérdezett életkora leginkább a személyes, családi szintű problémák érzékelésére van befolyással: a 45–60 év közöttieknek nagyobb az esélyük ezek megtapasztalására. Az idősebb, aktív generációk esetében a felhalmozódott élettapasztalat és a növekvő gondok, a családért viselt felelősség, valamint a munkával kapcsolatos aggodalmak halmozott hatásával számolhatunk.

Sok elmélet hangsúlyozza a társadalmi kapcsolatokból, integrációból eredő erőforrások pozitív hatását az emberek szubjektív jólétére és lelkiállapotára (Mirowski–Ross 1986; Myers 1999). Többek között ezek az elméletek azt feltételezik, hogy a támogató hálózatok (baráti kapcsolatok) tompíthatják a negatív események, körülmények hatását azon túl, hogy önmagukban is csökkenthetik a negatív érzelmeket (Myers 1999). Adataink azt mutatják, hogy az, hogy valakinek van-e barátja, illetve családja elsősorban a mikro gondok

érzékelésében játszik szerepet. A makroszintű félelmekre vonatkozóan nem jelentkezik a kapcsolatok pozitív hatása: az, hogy valakinek van barátja, illetve családja, nincs hatással sem a posztmaterialista, sem a materialista makro aggodalmakra.

Bár a lakóhely nincs kihatással a mikro gondokra, addig a makroszintű aggodalmakat szignifikánsan befolyásolja. Az egyes településtípusok változói a legnagyobb esélyhányadosokkal az összes modell közül a posztmaterialista aggodalmak modelljében szerepelnek. (5. táblázat, 4. modell) A községben élőkhez képest a budapestieknek három és félszer nagyobb az esélye, hogy ilyen félelmeik legyenek. Ugyanakkor a megyei jogú és egyéb városokban élőknek is szignifikánsan nagyobb az esélyük a posztmaterialista biztonságihiányra, mint a faluban élőknek.

A második lépés modelljeit tekintve azt találjuk (6. táblázat), hogy nagymértékben befolyásolja a mikroszintű gondok percepcióját, hogy valaki érez-e makroszintű biztonságihiányt. Három és félszer nagyobb eséllyel aggódik személyes dolgok miatt az az egyén, akinek makroszintű félelmei is vannak. Ugyanez fordítva a makro modelleknél is igaz: több mint háromszoros eséllyel aggódik makro – materialista és posztmaterialista – gondok miatt az az egyén, aki személyes okokból is biztonságihiányt érez. A mikro- és makroszintű biztonságihiány tehát valamelyest összefügg egymással.

6. táblázat. A második lépés logisztikus regressziós modelljei – esélyhányadosok (Exp (B))

Változó	Mikroszintű aggodalom, 5. modell	Makroszintű aggodalom, 6. modell	Materialista makro aggodalom, 7. modell	Posztmaterialista makro aggodalom, 8. modell
Gazdasági aktivitás				
Vállalkozó	0,47**	1,14	0,88	1,11
Alkalmazott	0,70**	1,08	1,00	1,10
Tanuló	0,81	0,55*	0,52**	0,96
Munkanélküli	1,68*	0,75	0,76	0,94
Van részvénye	0,77	0,80	0,94	0,97
Van egy minimális vagyona	0,68**	1,14	1,16	0,94
Iskolai végzettség				
Szakmunkásképző	0,87	1,07	0,99	1,58***
Érettségizett	0,87	0,99	0,96	1,38*
Diplomás	0,67*	0,82	0,77	1,61**

Változó	Mikroszintű aggodalom, 5. modell	Makroszintű aggodalom, 6. modell	Materialista makro aggodalom, 7. modell	Posztmaterialista makro aggodalom, 8. modell
Családtag tapasztalt elbocsátást	1,28**	1,19	1,13	1,20
Életszínvonal - csökkent	2,09***	1,32**	1,36**	1,30*
Egyedül él	1,44**	0,97	1,04	0,70*
Van barátja	0,73*	1,02	1,00	0,91
Nő	1,43***	1,15	1,23*	1,26*
Életkor				
31–44 éves	1,06	0,92	0,84	1,08
45–60 éves	1,94***	0,96	1,01	1,02
60 évnél idősebb	1,07	1,01	1,00	0,83
Településtípus				
Budapest	1,08	2,03***	1,49**	3,73***
Megyeszékhely	0,86	1,59***	1,24	1,84***
Város	0,94	1,35**	1,23	1,59***
Makroszintű aggodalom megléte (mikro gondok modellben)	3,48***	–	–	–
Mikro aggodalom megléte (makro- szintű, materialista, posztmaterialista gondok modelljei- ben)	–	3,48***	3,07***	3,03***
Konstans	0,41***	0,49**	0,47**	0,11***
RL ² (Hosmer– Lemeshow-féle)	0,17	0,09	0,08	0,10
Helyesen besorolt esetek aránya, %	69,0%	68,3%	64,6%	70,6%
N	1459	1459	1459	1459

Megjegyzés: *0,05-es szinten, ** 0,01-os szinten, *** 0,001-es szinten szignifikáns.

Referencia kategóriák: gazdasági aktivitás: nyugdíjas, háztartásbeli, vagy egyéb eltartott; iskolai végzettség: 8 általános vagy annál kevesebb; életkor: 18 és 30 év közöttiek; településtípus: község.

A többi magyarázó tényezőt tekintve nincsenek lényeges különbségek az első és a második lépés modelljei között. A mikro gondok modelljében (5. modell) ugyanazok a változók maradtak szignifikánsak, mint amelyek korábban. A másik három modellben néhány változó értéke viszont kismértékben mó-

dosult. A posztmaterialista modellben például a diploma esélyhányadosa jelentősen nőtt, s szignifikánsnak tekinthető. Kontrollálva a mikroszintű aggodalmakra tehát, szignifikánsan nagyobb eséllyel érznek posztmaterialista gondok miatt biztonságihiányt a középfokú és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, mint a legfeljebb nyolc osztályt végzettek.

A modellek magyarázó ereje nőtt a második lépésben. Ez nem meglepő, pusztán azt mutatja, hogy akik valamilyen szinten biztonságihiányban élnek, nagyobb valószínűséggel aggódnak másik típusú gondokért is, és ennek figyelembe vétele megnöveli a magyarázó erőt. Mind az első, mind a második lépés modelljei közül a mikro gondok tekintetében tapasztaltuk a legnagyobb a magyarázó erőt. Tehát, magyarázó változóink bevonásával legnagyobb mértékben a mikroszinten, azaz a személyes és családi szféra gondjainak szintjén növekedett meg annak a valószínűsége, hogy az alapsokaság valós összefüggéseit figyelhetjük meg.

4. Összegzés

A biztonságihiány különböző típusai szignifikáns kapcsolatban állnak a materiális, kulturális és társadalmi erőforrásokkal. Minél kedvezőbb erőforrás-ellátottsággal rendelkezik valaki, annál kevésbé aggódik mikro és materialista makro gondok miatt. Az eredmények egyik kézenfekvő tanulsága az, hogy a *mikro aggodalmak az erőforrások hiányára vezethetők vissza*: a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetre, a rosszabb vagyoni helyzetre, az alacsonyabb iskolai végzettségre, a csekély társadalmi erőforrásokra, illetve negatív múltbeli tapasztalatokra az életszínvonal és a munkanélküliség tekintetében. *A makroszintű aggodalmak esetén kevésbé egyértelmű a kép az erőforrásokat illetően. A kulturális erőforrások eltérően befolyásolják a makro aggodalmak két komponensét.* Posztmaterialista aggodalmakat azok érznek inkább, akik magasabb iskolai végzettségűek, míg materialista aggodalmakat a kedvezőtlenebb kulturális erőforrással rendelkezők. Az egzisztenciát érintő kedvezőtlen múltbeli tapasztalat ugyanakkor mind a materialista, mind pedig a posztmaterialista félelmekkel összefügg.

A személyes biztonságihiányt (a mikro gondok percepcióját) elsődlegesen a gazdasági erőforrások, a posztmaterialista makro gondok percepcióját pedig elsődlegesen a kulturális erőforrások befolyásolják, azonos demográfiai feltételek esetén. Ez utóbbi eredményünk tehát összecseng az országos szintű nemzetközi összehasonlítás eredményeivel (Schwartz–Melech 2000). Eredményeink szerint azonban nem a makroszintű gondok általában, hanem ezeken belül a posztmaterialista makro gondok mutatnak inkább kultúrafüggő

ideologikus jelleget. Minél kedvezőbb kulturális erőforrásokkal rendelkezik valaki, annál inkább aggódik posztmaterialista makro gondok miatt, azonos mikro aggodalmi szint mellett.

A biztonsághiány függ az adottságoktól, a társadalmi-demográfiai körülményektől. Azt láttuk, hogy a nők a mikro- és makroszintű gondok miatt egyaránt inkább aggódnak, mint a férfiak, s – makro gondok esetén – a nagyvárosok lakói inkább, mint a falvak népessége. Ami a nemek közötti eltérést illeti, ezt szocializációs hatásnak, valamint a jövőbeli alternatívák mérlegelésére való késztetésben rejlő nemek közötti különbségeknek tulajdonítottuk. A nagyvárosiak esetében a népsűrűség, a társadalmi gondokkal való szembesülés, valamint az értelmiség és a makro gondokat megjelenítő civil szervezetek jelenléte egyaránt hozzájárul a társadalmi biztonsághiány magasabb fokú érzetéhez. Az tehát, hogy hol lakunk, falun-e, vagy nagyvárosban, elsősorban nem a közvetlen személyes, illetve családi szféránkat befolyásolja, hanem a társadalommal és a világgal kapcsolatos makroszintű aggodalmakat. A legnagyobb eséllyel tehát a fővárosi metropoliszban élők érznek posztmaterialista biztonsághiányt.

IRODALOM

- Beck, U. 1992: Risk society: towards a new modernism. London: Sage.
- Boehnke, K. – S.H. Schwartz – C. Stromberg – L. Sagiv 1998: The structure and dynamics of worry: Theory, measurement and cross-cultural replications. *Journal of Personality*, Vol. 66, 745–782. p.
- Giddens, A. 1991: *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Hankiss E. 1999: Félelem és civilizáció. In: uő.: *Proletár reneszánsz*. Budapest: Helikon Kiadó, 46–89. p.
- Hegedűs R. 2002: Szubjektív társadalmi indikátorok – szelektív áttekintés a téma irodalmából. In: Lengyel Gy. szerk.: *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem.
- Inglehart, R. 1997: Modernization, postmodernization and changing perceptions of risk. *International Review of Sociology*, Vol. 7 (3), 449–460. p.
- Inglehart, R. 1990: Culture shift in advanced industrial society. Princeton: Princeton U.P., 335–392. p.
- Kapitány B. – Spéder Zs. 2004: Szegénység és depriváció. Társadalomszerkezeti összefüggések nyomában. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Mirowsky, J. – C. Ross 1986: Social patterns of distress. *Annual Review of Sociology*, Vol. 12, 23–45. p.
- Myers, D. G. 1999: Close relationships and quality of life. In: Kahneman, D. – E. Diener – N. Schwartz eds.: *Well-being: the foundations of hedonic psychology*. New York: Russel Sage Foundation.

- Occhianero, M. F. 1997: The social conditions of uncertainty. *International Review of Sociology*, Vol. 7, issue 3, 437–448. p.
- Schwartz, S. H. – G. Melech 2000: National differences in micro and macro worry: social, economic, and cultural explanations. In: Diener, E. – E. Such eds.: *Culture and subjective well-being*. MA, London: MIT, Cambridge, 219–256. p.